

بسمه تعالی

مقاله

ارزیابی اثرات زیست محیطی در ایران

معاونت فنی و حسابرسی امور عمومی و اجتماعی

هیات حسابرسی زیست محیطی

تهیه کننده:

سید عباس میرنجفی

علیرضا ابراهیم قزوینی

۱۳۹۲

ارزیابی اثرات زیست محیطی در ایران

مقدمه

تلاش انسان‌ها برای دستیابی به رفاه و توسعه در بستر محیط زیست و با بهره‌گیری از نهاده‌های آن انجام می‌شود ولی برای بهره‌دهی و پایداری این تلاش‌ها باید هم‌سو با محدودیت‌ها و اصول حاکم بر محیط زیست حرکت کرد. در بسیاری از موارد دیده ایم برنامه‌ها و طرح‌های بزرگی با صرف کوشش‌های فراوان و هنگفت به بهره‌برداری رسیده‌اند ولی به دلیل بی‌توجهی به مجریان آنها به عامل مخرب محیط زیست تبدیل شده‌اند.

در دهه‌های اخیر توسعه فشار بیش از حدی را به محیط زیست وارد کرده و طبیعت کشور را با خسارات جبران‌ناپذیری مواجه نموده به همین دلیل توجه به آثار زیست محیطی توسعه از اهمیت بیشتری برخوردار شده است. در همین ارتباط این توجه به صورت تدوین و الزام استانداردها و ضوابط زیست محیطی تجلی پیدا کرده تا مجریان طرح‌ها و پروژه‌ها را قبل از هرگونه تصمیم‌گیری از پیامدهای زیست محیطی تصمیماتشان آگاه کند و اجرای این طرح‌ها و تصمیم‌گیری‌ها را به سوی بهره‌وری خردمندانه و توسعه پایدار سوق دهد.

تاریخچه ارزیابی زیست محیطی

انجام ارزیابی زیست محیطی برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ در آمریکا آغاز شد. انگیزه آغاز این نوع مطالعات اجرای مصوبات قانون برنامه ریزی ملی در آن کشور بود. از آن پس کار ارزیابی زیست محیطی به سرعت در تمام جهان گسترش یافت. ارزیابی زیست محیطی هنوز نوپاست و مرتباً بر تعداد کشورهایی که از این نوع مطالعات به عنوان یک نیاز ثانوی یا اجرایی استفاده می‌کنند افزوده می‌شود در عین حال عملیات ارزیابی زیست محیطی (و روش‌های مورد استفاده آن) دستخوش دگرگونی و تکامل است، زیرا همواره بر گستره کاربرد آن افزوده می‌شود. (فردوسی سعید، ۱۳۸۴، ص ۲)

در سطح بین‌المللی، در کنفرانس سال ۱۹۹۲ سازمان ملل که درباره توسعه و محیط زیست برگزار شد از دولت‌ها خواسته شد روش‌های ارزیابی زیست محیطی خود را تقویت کنند یا اگر چنین روش‌هایی را ندارند آن را برقرار کنند. در ایران برای نخستین بار در سال ۱۳۵۴ در آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی هوا، صدور پروانه تاسیس هر نوع کارخانه و کارگاه جدید و توسعه و تغییر کارخانجات و کارگاه‌های موجود را موکول به رعایت مقررات و ضوابط حفاظت و بهسازی نمود که در این زمینه و تا سال ۱۳۷۳ فقط موضوع استمرار صنایع مورد عمل بود. با تصویب قانون برنامه دوم توسعه در سال ۱۳۷۳ ارزیابی اثرات زیست محیطی در تبصره ۸۲ دیده شد، در قانون برنامه سوم توسعه در ماده ۱۰۵ تکرار و در قانون برنامه چهارم در ماده ۷۱ تنفیذ شد. بعد از آن در قانون برنامه پنجم توسعه در بند (الف) ماده ۱۹۲ قانون برنامه پنجم آورده شد.

ارزیابی زیست محیطی در قانون برنامه پنجم

به موجب حکم بند (الف) ماده ۱۹۲ قانون برنامه پنجم به منظور کاهش عوامل آلوده‌کننده و مخرب محیط زیست کلیه واحدهای بزرگ تولیدی، صنعتی، عمرانی، خدماتی و زیربنایی موظفند طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و عمرانی خود را پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان‌سنجی و مکان‌یابی براساس ضوابط مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست مورد ارزیابی اثرات زیست محیطی قرار دهند.

در خصوص ارزیابی زیست محیطی عمده توجه باید به سمت طرح‌ها و پروژه‌های بخش خصوصی و طرح‌ها و پروژه‌هایی که با مشارکت دولتی انجام شده و در بودجه کل کشور آورده نمی‌شود معطوف شود چرا که به موجب بند

(الف) ماده ۲۱۵ قانون برنامه پنجم پیشنهاد طرح‌ها و پروژه‌های جدیدی که برای اولین بار در لایحه بودجه سالانه منظور می‌شود بر اساس گزارش توجیهی زیست محیطی انجام خواهد شد.

روند ارزیابی زیست محیطی

بر اساس مصوبه شورای عالی حفاظت محیط زیست ۵۱ عنوان طرح و پروژه مشمول ارزیابی زیست محیطی می‌باشد. بر اساس گزارش توجیهی زیست محیطی که بر اساس معیارها و استانداردهای سازمان حفاظت محیط زیست توسط مشاورین دارای صلاحیت و رتبه بندی محیط زیست تهیه گردیده در معرض یک فرآیند رد یا تایید قرار می‌گیرند و سازمان حفاظت محیط زیست تصمیم و نظر قطعی خود را در مورد اجرا یا عدم اجرای طرح یا پروژه اتخاذ و اعلام می‌نماید. رعایت نتیجه ارزیابی‌ها توسط مجریان طرح‌ها و پروژه‌ها الزامی است.

از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰ در طول یک دوره ۱۵ ساله تعداد ۱۳۸۲ گزارش به دبیرخانه ارزیابی اثرات زیست محیطی واصل گردیده است، که از این تعداد ۱۱۷۱ مورد در کمیته ارزیابی اثرات زیست محیطی مورد بررسی و تصمیم‌گیری قرار گرفته‌اند، از تعداد ۱۱۷۱ مورد مطرح شده در کمیته، ۷۷۹ مورد تایید، ۲۱۴ مورد موافقت مشروط ۳۴ مورد مخالفت، ۱۳۳ مورد طرح مجدد، ۱۳۶ مورد مخالفت و ۷۵ مورد نیز در دست بررسی و طرح در کمیته قرار دارد. (رحمتی علیرضا، ۱۳۹۱، ص ۱۹)

چالش‌ها و مشکلات فرآیند ارزیابی زیست محیطی

فرآیند ارزیابی زیست محیطی طرح‌ها و پروژه‌ها با چالش‌ها و مشکلات فراوانی همراه بوده که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

۱. عدم وجود قوانین بازدارنده زیست محیطی، چنانچه خسارات اخذ شده متناسب با تخریب‌های زیست محیطی نباشد به تبع سازمانها نسبت به عواقب آن بی توجه خواهند بود.
۲. با عنایت به اینکه مقررات مربوط به ارزیابی زیست محیطی پروژه‌ها توسط دولت تدوین شده لذا از ضمانت اجرایی کمتری نسبت به قانون برخوردار است
۳. فقدان ضمانت اجرایی در قوانین و مقررات مربوط به ارزیابی محیط زیست
۴. عدم وجود قوانین مدون به منظور نظارت بر حسن اجرای مفاد گزارش ارزیابی زیست محیطی
۵. عدم رتبه بندی مشاورین محیط زیست متناسب با نوع طرح یا پروژه
۶. عدم استقلال مشاورین یا وابستگی مشاورین به مجریان و کارفرمایان
۷. هزینه‌های سنگین مطالعات ارزیابی زیست محیطی
۸. تاثیر الزامات سیاسی و اجتماعی و مطرح نمودن مباحثی چون اشتغال زایی در روند ارزیابی زیست محیطی
۹. عدم وجود و یا استقلال واحدهای HSE در برخی از دستگاه‌ها یا واحدهای بزرگ صنعتی و تولیدی
۱۰. فقدان یک بانک اطلاعاتی کامل و جامع برای احصاء پروژه‌های واجد ارزیابی زیست محیطی

بحث و نتیجه گیری:

اگرچه فرآیند ارزیابی زیست محیطی در کشور از بعد اجرا از جایگاه نسبتاً خوبی برخوردار است لیکن در بخش‌های دیگر دچار ضعف و چالش‌هایی بوده که در قسمت قبل به برخی از آنها اشاره شد. علیهذا به منظور رفع چالش‌های فوق امید است توجه به موارد ذیل موثر واقع شود.

۱. تدوین قانونی جامع، کامل و مدون در خصوص ارزیابی زیست محیطی پروژه‌ها
۲. بازنگری در قوانین و مقررات به منظور افزایش بازدارندگی از تخلف و تقویت ضمانت اجرایی آن
۳. توجه بیشتر به نظارت دوره‌ای ادارات کل حفاظت محیط زیست استان‌ها و نیز تقویت واحدهای مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست (HSE) واحدهای بزرگ
۴. رتبه بندی مشاورین محیط زیستی و تصویب نظام مهندسی محیط زیست
۵. انتخاب مشاور توسط سازمان حفاظت محیط زیست و پرداخت حق الزحمه مشاور از طریق سازمان
۶. پیش بینی منابع مالی جدید برای سازمان و اعطای کمک‌های مالی به کارفرمایان و مجریان از این طریق
۷. نهادینه کردن فرهنگ محیط زیستی، آگاه کردن مدیران و سیاستگذاران از تبعات زیست محیطی اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها و توجه دادن به اهمیت حفاظت از محیط زیست.
۸. تقویت فرهنگ پیاده سازی واحدهای (HSE) و ارتباط بیشتر آنها با سازمان حفاظت محیط زیست.

۹. تهیه یک بانک اطلاعاتی کامل و جامع برای احصاء پروژه های واجد ارزیابی زیست محیطی

منابع:

- قانون برنامه پنجم توسعه
- ارزیابی اثرات زیست محیطی تجارب، تنگناها و روند آینده، فردوسی سعید و همکار، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۴
- بررسی روند ارزیابی اثرات محیط زیستی در ایران، رحمتی علیرضا، ۱۳۹۱، مجله محیط زیست و توسعه
- آیین نامه ارزیابی اثرات زیست محیطی طرح ها و پروژه های بزرگ تولید، خدماتی و عمرانی مصوب ۱۳۹۰/۸/۲۹ هیات وزیران
- مقاله ارزیابی زیست محیطی پروژه های بزرگ، میرنجفی سید عباس، ۱۳۹۰، معاونت فنی و حسابرسی امور عمومی و اجتماعی